

*Куца В. А.,**асистент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту**Київського національного торговельно-економічного університету*

ЕКОЛІНГВІСТИКА ЯК НОВІТНІЙ НАПРЯМ ДОСЛІДЖЕНЬ У СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ

Анотація. Зважаючи на активний процес глобалізації, сучасна лінгвістика, як і решта наук, характеризується принципом, який передбачає впровадження до лінгвістики теоретичного доробку інших наук. Результатом такого процесу є виникнення багатьох суміжних наук, таких як соціолінгвістика, психолінгвістика, лінгвокультурологія тощо. На перетині лінгвістики й екології виникає нова галузь мовознавства – еколінгвістика, що набуває значного розвитку в контексті сучасної парадигми мовознавчих досліджень. Однак еколінгвістика не має чітко визначеного термінологічного апарату й самостійних методик дослідження. Тому в царині лінгвістичних студій така проблема актуальна для перегляду.

Метою статті є відстеження еволюції еколінгвістичної думки в сучасній науковій парадигмі й визначення факторів, які впливали на її подальший розвиток. Об'єктом дослідження слугує феномен еколінгвістики. Предметом аналізу є розгляд еколінгвістики як новітнього напрямку досліджень у сучасній науковій парадигмі.

У роботі представлено огляд становлення еколінгвістики як новітнього напрямку досліджень. Описано підходи різних учених до трактування терміну «еколінгвістика». Виявлено, що серед вітчизняних науковців немає чіткого розмежування між поняттями «еколінгвістика», «екологія мови» й «лінгвоекотологія». Крім того, стаття викладає завдання та основні напрями еколінгвістичних досліджень.

У висновках зазначено, що виникнення еколінгвістики зумовлене необхідністю розв'язання проблем взаємодії між мовою та людиною, які відбивають важливість екологічної проблематики в суспільстві. Зазначено, що майбутнє еколінгвістики як однієї з галузей мовознавства може зосереджуватись на вивченні типології жанрів екологічного дискурсу, визначенні основних концептів, притаманних екологічному дискурсу, і проведенні порівняльного аналізу особливостей оформлення екологічного дискурсу в науковій і масовій комунікації.

Ключові слова: лінгвістика, глобалізація, еколінгвістика, екологія мови, лінгвоекотологія, еколінгвістична парадигма, екокритичний аналіз дискурсу.

Постановка проблеми. Особливістю розвитку сучасної науки є те, що нині з'являється багато дисциплін, які містять одночасно кілька різних напрямів і виникають на стику вже наявних наукових парадигм. Це можна пояснити тим, що людське суспільство продовжує розвиватися та ускладнюватися [1, с. 66]. Але для того, щоб продовжувати робити нові відкриття, необхідно розвивати дослідження в суміжних галузях. Зокрема, лінгвістика у ХХ–ХХІ століттях виявляє множинну парадигмальність, а її відкритість до активної кооперації з іншими науками у свій час уможливила появу й стрімкий розвиток соціолінгві-

стики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, комунікативної лінгвістики, комп'ютерної лінгвістики й інших. Одним із таких молодих напрямів є еколінгвістика. Але така нова наука ще не сформувала достатню кількість теоретичних і практичних напрацювань і потребує подальшого вивчення. Тому тема актуальна в сучасних умовах стрімкої глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень показав, що, починаючи від 70-х рр. ХХ століття та дотепер діапазон еколінгвістичних пошуків розвивається як кількісно, так і якісно. Багато зарубіжних учених присвятили свої праці дослідженню проблем еколінгвістики й заклали теоретичне підґрунтя для подальшого вивчення сфери. Американський лінгвіст Ейнар Хауген ще в 70-х рр. ХХ століття в роботі «Екологія мови» виділив аспект взаємодії лінгвістики з іншими науками. Р. Харре, І. Брокмайер, П. Мюльхойслер також займалися вивченням методологічних положень еколінгвістики. Їхня основна ідея була сформульована таким чином: мовні структури й мова розглядаються не як замкнуті системи, а як система одиничних структур, що взаємодіють із навколишнім світом; неможливо вивчати мову у відриві від її природного й культурного оточення. Серед вітчизняних лінгвістів важливо відзначити О. Селіванову, В. Жуковську, А. Радю, О. Семенець, які досліджували реалізацію лінгвоекотологічного підходу до аналізу процесів мовного вираження суспільних цінностей у матеріалах засобів масової інформації та еколінгвістичних аспектах риторики, стилістики й культури мовлення.

Метою статті є відстеження еволюції еколінгвістичної думки в сучасній науковій парадигмі й визначення факторів, які вплинуть на її подальший розвиток.

Виклад основного матеріалу. Еколінгвістика є порівняно новим науковим напрямом, що виник у другій половині ХХ століття та за останні роки отримав стрімкий розвиток. Сучасні інтерпретації еколінгвістики досить різноманітні. Багато лінгвістів пов'язують термін «екологія» з контекстом або мовним середовищем, щоб описати проблеми, пов'язані з мовою, яка вбудована в соціолінгвістичні, освітні, економічні чи політичні обставини.

Найбільшого поширення в мовознавстві термін «екологія» набув завдяки відомому представнику американської гілки соціолінгвістики Ейнару Хаугену. Після публікації книги «Екологія мови» в 1972 р. спостерігається бурхливий розвиток напрямку. Е. Хауген вважав, що предметом екології є дослідження наслідків психологічної та соціальної ситуації та її вплив на мову. Також він уперше сформулював проблеми екології мови як окремого спрямування шляхом метафоризації поняття традиційної екології. Одне зі сформованих ним положень свідчить, що мови подібно до біологічних видів зароджуються, ростуть,

змінюються, живуть і помирають у взаємозв'язку з іншими мовами й своїм оточенням. Подібно до біологічних видів, які знаходяться на межі вимирання, мови також наражаються на таку небезпеку, тому екологія мови, розв'язуючи таку проблему, повинна пропонувати шляхи її вирішення та запобігання смерті мов [2, с. 24].

Завдяки ідеям Е. Хаугена почався бурхливий розвиток еколінгвістики в різних напрямках. Слідом за ним поняття еколінгвістики почало розроблятися та уточнюватися науковцями. Німецький лінгвіст, культуролог Х. Хаарман виділив 7 «екологічних змінних» або факторів, які визначають, на його думку, мовну поведінку як мовних груп, так і окремих осіб: демографічні, соціальні, політичні, культурні, психічні, інтеракційні й лінгвістичні. Такі змінні неможливо розглядати ізольовано, оскільки вони пов'язані й взаємодіють одна з одною та самі утворюють «екологічну систему» [3, с. 30].

Як термін поняття «еколінгвістика» було введено сучасним французьким лінгвістом Клодом Ажежем у 1985 р. Відтоді термін «еколінгвістика» використовується як поняття, яке охоплює «всі наукові області, що пов'язують екологію з лінгвістикою».

Основу екологічного мислення становить розуміння системних взаємозв'язків. Система складається з кількох частин, безлічі елементів, що перебувають у певних відносинах між собою. Це стосується й екології, основним об'єктом якої є будь-яке об'єднання живих істот разом із середовищем їх проживання, пов'язане з внутрішнім і зовнішнім світом складною системою взаємин [4, с. 8].

У вітчизняній літературі визначення завдань і предмета еколінгвістики варіюються в деяких аспектах, але загалом підтримують загальну ідею, запропоновану Е. Хаугеном. Наприклад, Є. Іванова визначає еколінгвістику як науку, що «вивчає взаємодію між мовою, людиною як мовною особистістю та її навколишнім середовищем. Мова за такої умови розглядається як невіддільний компонент ланцюга взаємовідносин між людиною, суспільством і природою». Водночас О. Селіванова характеризує еколінгвістику як напрям, який «вивчає сферу проживання людини й суспільства, опосередковану мовою, і концентрується на виявленні закономірностей, загальних для екології та мовної системи» [5, с. 50].

Крім того, серед вітчизняних науковців немає чіткого розмежування між поняттями «еколінгвістика», «екологія мови» й «лінгвоеккологія». Але австрійський дослідник Алвін Філл розробив чітку термінологію для різних галузей еколінгвістики, виділяючи власне еколінгвістику, екологію мови, екологічну лінгвістику й лінгвістичну екологію. У його розумінні еколінгвістика – це загальний термін для всіх галузей дослідження, які об'єднують екологію та лінгвістику; екологія мови досліджує взаємозв'язок між мовами; екологічна лінгвістика переносить терміни й принципи екології на мову; лінгвістична екологія вивчає взаємозв'язок між мовою та питаннями екології [6, с. 68].

У такому тлумаченні еколінгвістика поєднує два методи. Перший метод розглядає таке поняття як соціолінгвістичний предмет, який має на меті забезпечити гармонійний і сталий розвиток мови в контексті двомовного й багатомовного розвитку. Другий метод своєю чергою визначає мовну й культурну складові частини мовної екології, керує теоретичними й практичними дослідженнями щодо розвитку й збереження мови й мовної культури. Отже, беручи до уваги вище зазначену інформацію, еколінгвістику можна схарактеризувати як новий

розділ мовознавства, створений за принципом дзеркального відбиття поняття екології в біології, початковим значенням якого є дослідження взаємовідносин організмів між собою та навколишнім середовищем.

В еколінгвістиці прийнято виділяти два рівні: макроеколінгвістику й мікроеколінгвістику. Мікроеколінгвістика вивчає структуру мовних систем. На такому рівні структура системи, включаючи фонологію, морфологію та синтаксис, визначається, описується та пояснюється. Метою мікроеколінгвістики є мовний аналіз з особливою увагою до структури мовних систем. Макроеколінгвістика зосереджується на проблемах суспільного, національного й світового значення (лінгвістичний геноцид, мовна політика, мовне планування) [7, с. 175].

Проблематика еколінгвістики пов'язана із широким спектром питань мовної екології. Сюди можна віднести кореляцію концептуальної сфери комунікації між представниками різних лінгвокультур; уніфікацію термінології наукової та фахової комунікації з урахуванням змін у глобалізованому суспільстві й свідомості людей; визначення зв'язків мовних і немовних компонентів, їхнього співфункціонування в умовах письмової та усної комунікації; формування лінгвістичної культури спілкування тощо [8, с. 193].

Крім цього, завданнями еколінгвістики є:

- 1) вивчати лінгвістичну різноманітність (її причини, форми, функції та наслідки);
- 2) вивчати, документувати й захищати зникаючі мови;
- 3) досліджувати екологічні й неекологічні елементи в мовній системі (граматика), процеси глибинної екологізації;
- 4) досліджувати екологічний дискурс: тексти екологічної тематики, ідеологію, поверхневу екологізацію в текстах;
- 5) навчати екологічної грамотності;
- 6) створювати теорії мови, що базуються на принципах екології [1, с. 69].

О. Селіванова відзначає, що в сучасній еколінгвістичній думці важливо:

- 1) дослідити глобальну мовну ситуацію у світі;
- 2) установити причини, форми, функції та наслідки мовної різноманітності;
- 3) аналізувати чинники зникнення мов;
- 4) систематизувати екологічні й неекологічні елементи мовних систем;
- 5) аналізувати тексти, які торкаються теми охорони навколишнього середовища;
- 6) досліджувати екодискурси, тексти навчальної спрямованості, що забезпечують виховання екограмотності тощо;
- 7) аналізувати психологічні, соціальні, гендерні чинники екокомунікації;
- 8) розглядати співвідношення екограмотності й мовної грамотності з огляду на боротьбу за чистоту мови тощо [5, с. 120].

У рамках сучасної перспективи еколінгвістичних досліджень вирізняють два види наукових тактик: екокритичний аналіз дискурсу й екологія мови.

Як гілка еколінгвістичної парадигми аналіз екокритичного дискурсу має на меті показати кореляцію в дискурсі між мовою та екологічними явищами. Екокритичний аналіз дискурсу містить застосування критичного аналізу дискурсу до текстів про навколишнє середовище. Предметом такого дослідження є не лише природні екологічні явища, такі як землетруси, повені, урагани, а також технологічні новаторства, економічне

зростання, політичні рішення та все, що характеризує сучасне життя в епоху глобалізації. Метою такого аналізу є виявлення основних ідеологій у дискурсі [9, с. 167].

Поняття «екологія мови» характеризує дослідження взаємодії між будь-якою мовою та її середовищем». Для Е. Хаугена мову можна краще зрозуміти в її соціальному контексті. Такий контекст незамінний для визначення умов, за яких немовля вивчає свою рідну мову. Таке дослідження екології мови визначає відносини між сказаним або написаним та обставинами, за яких створюється дискурс. Використовуючи таке поняття, Е. Хауген підкреслює, що мовну поведінку можна зрозуміти краще в її соціальному контексті [2, с. 140].

Говорячи про екологію мови, в ній можна виділити три аспекти:

1) *інтралінгвальний*, пов'язаний із культурою мови, стилістикою, риторикою. Він містить дослідження порушень правильності, ясності, логічності, виразності й інших комунікативних якостей мови. Це зусилля лінгвістів, спрямовані на плановий вплив чи послаблення негативних тенденцій у використанні мови й недопущення регресу мови в контексті збіднення виразних засобів;

2) *інтерлінгвальний*, пов'язаний із багатомовністю як середовищем існування окремої етнічної мови й проблемами зникнення мов і зменшення лінгвістичної різноманітності на Землі;

3) *транслінгвальний*, пов'язаний із використанням одиниць, засобів, реалій однієї мови, культури в контексті іншої мови, що належить до іншої культури в художній літературі, фольклорі, публіцистиці. Сюди відносимо цитування іноземних мікротекстів, практику перекладу. Безперечно, саме мова служить засобом трансляції культури. Різні форми інтеграції, мирне співіснування в цілому в сучасному світі повинно базуватися на діалозі культур і міжкультурній комунікації [7, с. 175].

У порівнянні з прагматикою, для якої мова є засобом обміну знаннями чи здійснення впливу на інших людей, еколінгвістика вивчає функції мови, які не вичерпуються простим обміном мовними актами. Еколінгвістика вивчає роль мови як інструменту підтримки спільності, його функціонування в конкретних ситуаціях спілкування.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, можемо підкреслити, що виникнення еколінгвістики зумовлене необхідністю розв'язання проблем взаємодії між мовою, людиною та природою. Вона охоплює надзвичайно різноманітні дослідження та відбиває важливість екологічних проблем у суспільстві. Робота представляє спробу проаналізувати розвиток еколінгвістики від її становлення до сьогодення.

Говорячи про майбутнє еколінгвістики як однієї з галузей мовознавства, слід зазначити, що подальше дослідження може спиратися на вивчення типології жанрів екологічного дискурсу, опис і систематизацію його стратегій і тактик, визначення основних концептів, притаманних екологічному дискурсу, і проведення порівняльного аналізу особливостей оформлення екологічного дискурсу в науковій і масовій комунікації.

Проведення досліджень у зазначених напрямках перспективні не лише для розв'язання лінгвістичних питань, а й для екологічної проблематики, адже розумне людське слово може багато чого досягти, виправити й змінити на користь всього людства.

Література:

1. Жуковська В.В., Деркач Н.О. Еколінгвістика: становлення та основні напрями досліджень. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Філологічні науки»*. 2011. Ч. 1 (2). С. 66–70.
2. Haugen E. *The Ecology of Language*. Stanford, 1972. 211 p.
3. Naarmann H. *Language in ethnicity: a view of basic ecological relations*. Berlin, 1986. 286 p.
4. Бондар О.І. Синергетичний підхід як підґрунтя лінгвістичної екології. *Затиски з українського мовознавства*. 2013. Вип. 20. С. 4–15.
5. Селіванова О.О. *Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія*. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
6. Fill A. *The ecolinguistics reader: language, ecology, and environment*. New York, 2001. 291 p.
7. Семенець О.О. Лінгвоекологія та проблеми мовного вираження суспільних цінностей. *Нова філологія : збірник наукових праць*. Запоріжжя : Видавництво Запорізького національного університету, 2013. № 58. С. 174–177.
8. Раду А.І. Мовна екологія : напрями та проблеми дослідження. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2013. № 27. С. 191–197.
9. Harre R. *Greenspeak. A Study of Environmental Discourse*. London ; New Delhi : Thousand Oaks, 1999. 224 p.

Kutsa V. Ecolinguistics as a Modern Direction of Research in the Contemporary Scientific Paradigm

Summary. Due to the active process of globalization, modern linguistics, like other sciences, is characterized by the principle of expansion, which is introduced into the linguistics of the theoretical achievements of other sciences. The result of this process is the emergence of many related sciences, such as sociolinguistics, psycholinguistics, linguoculturology etc. At the junction of linguistics and ecology appears a new branch of linguistics – ecolinguistics, which is developing significantly in the context of the modern paradigm of linguistic research. However, ecolinguistics does not have a clearly defined terminological apparatus and independent research methods. Therefore, in the field of linguistic and cultural studies, this problem is topical for review.

The aim of the article is to trace the evolution of ecolinguistic thought in the modern scientific paradigm and to determine the factors that influence its further development. The object of research is the phenomenon of ecolinguistics. The subject of analysis is the consideration of ecolinguistics as a modern direction of research in the contemporary scientific paradigm.

The article presents an overview of the formation of ecolinguistics as a new field of research. The approaches of different scientists to the interpretation of the term “ecolinguistics” are described. It was found that among Ukrainian scientists there is no clear distinction between the concepts of “eco-linguistics”, “language ecology” and “linguistic ecology”. In addition, the article presents an analysis of recent research in the field of ecolinguistics identifying objectives and main directions of ecolinguistic research.

The conclusions state that the emergence of ecolinguistics is due to the need to address the problems of interaction between language and a human-being, which reflect the importance of environmental issues in society. It is noted that the future of ecolinguistics as one of the branches of linguistics may focus on studying the typology of ecological discourse genres, defining basic concepts inherent in ecological discourse and conducting a comparative analysis of ecological discourse in scientific and mass communication.

Key words: linguistics, globalization, ecolinguistics, language ecology, linguistic ecology, ecolinguistic paradigm, eco-critical discourse analysis.